

Posudek disertační práce z oboru filosofie

Jméno autora: Mgr. Karel Císař

Název práce: Aristotelovo pojetí místa. *Phys.* IV 208a27-213a11

Předkládaná práce je analýzou *Fyzik* IV 1-5, doplněnou o diskusi s významnými (převážně moderními) interpretacemi této části Aristotelova textu. Autor nepředkládá textovou analýzu *per se*; jeho cílem je obhajoba striktně filosofické teze, podle níž je *Phys.* IV 1-5 *dialektickým* zkoumáním, tedy svébytným filosofickým výkonem, jehož hodnota není závislá na empirických námitkách vůči Aristotelově fyzice. Rozbory jednotlivých pasáží a jejich litery jsou tedy legitimně podřízeny tomuto záměru, který též opravňuje soustředění pozornosti na samotné *Fyziky*, jakkoli komparacím s *Kategoriemi* a především spisem *O nebi* se práce tak zcela nevyhýbá (ke druhému případu viz stručně níže).

Pro své východisko, které je pro výslednou podobu práce zcela zásadní, a jemuž bych se proto rád věnoval podrobněji, nachází autor oporu v Owenově článku *Tithenai ta phainomena* z roku 1961. V jistém smyslu lze dokonce tvrdit, že disertace chce být první důslednou realizací Owenova programu v materii *Phys.* IV 1-5. V tomto cíli lze vytušit náznak obecnějšího (a téměř jistě platného) vzorce dějin filosofie a filosofického komentáře: „průlomový“ čili novátorský text zůstává bohatší než následné aplikace a návrat k plnosti jeho původní intence vrhá na daný problém nové světlo. Viz výslovně str. 4:

„Až na výjimky se ovšem moderní badatelé nepokoušejí vzít vážně původní Owenovo metodologické stanovisko, podle kterého je zkoumání místa z *Fyziky* IV 1-5 zkoumáním dialektickým. – A právě o to se pokouší předložená práce.“

Na okraj neuškodí dodat, že autor bere správnost Owenova postoje z výše zmíněného článku za zcela průkaznou bez dalšího dokladu. Srv. str. 3: podobně jako již staří a středověcí komentátoři, také moderní interpreti „měli Aristotelovy fyzikální koncepce většinou za překonané. To změnil až Owenův průlomový článek *Tithenai ta phainomena*, jenž zásadním způsobem změnil studium Aristotelovy filosofie. Oproti převládajícímu mínění ustavenému již ve středověku, podle něhož Aristotelovo zkoumání ve *Fyzice* vychází z empirických údajů, Owen přesvědčivě ukázal, že se věnuje spíše analýze běžného jazykového úzu, z něhož jsou vyvozovány bytostné charakteristiky skutečnosti.“

K čemuž bychom mohli dodat, že Aristotelés bez jakékoli pochyby využívá a analyzuje *endoxa* („názory“) v kontextu své teoretické i morální filosofie, stejně jako při svém zkoumání rétoriky a poetiky. Owenova teze, která je brilantní instancí jazykového obratu na poli dějin filosofie, pak v zásadě ztotožňuje *phainomena* a *endoxa*, avšak vyjímá z této

identifikace kontext biologie a meteorologie. Sám Owen tedy nejde tak daleko jako vlivná interpretace jeho článku, kterou nabídla Martha Nussbaum v roce 1986 (*The Fragility of Goodness*). Popularita této interpretace (díky níž se Aristotelés stává bedlivě a korektně naslouchajícím vykladačem lidské kultury ve smyslu „jazykového společenství“) se pak stala terčem kritiky, v níž snad částečně zanikly některé hlasy více či méně kritické k původnímu Owenovu stanovisku. K nim se počítají též autoři Owenovi nepochybně blízcí, například M. F. Burnyeat [‘Aristotle on Understanding Knowledge’ (1981)], anebo T. H. Irwin [‘Aristotle’s Concept of Signification’ (1986) vydaný přímo v *hommage* Owenovi *Language and Logos*]. Právě Irwin upozorňuje na jasně „realistický“ úběžník, jemuž jsou zkoumaná *endoxa* podřízena: jedná se o míru jejich konformity se strukturou skutečnosti. Srov. Irwin (1986), str. 252-253: Aristotelés „multiplies assertions to to make clear the relations of the subject and the properties talked about. *His ontology* determines his account of the structure and nature of assertions. (...) His criteria for counting assertions are *guided by the real natures* that are signified“ (kurzíva má).¹ Asi tímž směrem, jakkoli jde o kritiku nedávné monografie, ukazují poznámky Henry Mendella v loňských *OSAP*.²

Owenova teze není tedy přijímána univerzálně a v celkem nedávné době došlo i na seriózní obhajobu Rosse před Owenem z pera Paula Nieuwenburga,³ nemluvě o novější tendenci vykládat též Aristotelovy politické spisy jako součást širšího naturalistického projektu. – K čemu je však takové připomenutí v rámci posuzování předložené disertace? Prostě k tomu, abychom mohli upřesnit vztah mezi konkrétním textem *Phys.* IV 1-5 na straně jedné a aristotelskou dialektikou (zahrnující práci s cizími či tradovanými názory) na straně druhé. Kapitola IV 1 totiž poukazuje k *absenci* jiných názorů na povahu místa, o které by bylo možné se opřít (cf. *ouden para tòn allôn ktl.*, a viz str. 10 předložené práce). Lze jistě namítnout, že jde o neexistenci tematických pojednání *filosofického* rázu, nikoli obecných mínění, ale východiskem je přesto od počátku kapitoly otázka po existenci a povaze místa, k čemuž Aristotelés *dodává*, že dle běžného názoru „být“ = „být někde“. Toto tvrzení je přitom opakováním téměř identického názoru z *Phys.* III 5, 205a10-12, III 5, 205b31, III 5, 206a2-3, kde se zároveň zdůrazňuje omezení této teze na smyslově vnímatelná tělesa (jako celky složené z částí, viz 205a10-12). Za první skutečně jasný a konkrétní znak *existence*

¹ Tento text je spolu s dalšími citován a diskutován v poměrně nedávném článku Ekateriny V. Haskins, ‘*Endoxa*, Epistemological Optimism, and Aristotle’s Rhetorical Project’, *Philosophy and Rhetoric* 37 (2004), 1-20. Autorka staví vedle Irwina i Denyera (*Language, Thought and Falsehood in Ancient Greek Philosophy*, 1991), jehož pozice je však výrazně odlišná a patrně bližší Owenovi.

² Viz Henry Mendell, ‘Putting Aristotle’s *Physics* in its Place. A Discussion of Benjamin Morison, *On Location*’, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 28 (2005), 362-363.

³ Paul Nieuwenburg, ‘Aristotle and the Appearances’, *Journal of the History of Philosophy*, 37 (1999), 551-573.

místa bude vzápětí označena *antimetastasis*, což dokonale souvisí s celkovým *fyzikálním*, a nikoli lingvistickým kontextem, tj. s důvodem, proč bychom vůbec měli místo zkoumat: ne proto, že o něm existují různé názory, ale protože *každý pohyb*, a nakonec každá *změna*, implikuje místní pohyb, tedy změnu místa. Velmi tradičně se proto domnívám, že (1) zkoumání místa je závislé na *metodologickém* postupu analýzy pohybu a změny v sublunárním světě a že (2) existence míst je chápána jako rys sublunárního světa, který je *ontologicky* vázán na místní pohyb přítomný v jakékoli změně. V souladu s tím bych patrně přitakal těm, kdo se domnívají, že výsledná Aristotelova definice místa nerozvíjí eventuální předchůdné porozumění implikované jazykovým územ nebo staršími názory jiných autorů, a to navzdory komentovaným citacím z Hésioda, parafrázi *Tímaia*, nebo zkoumání jazykového úzu v kap. IV 3 (jasné přitom je, a předložená práce se zde nedopouští žádné konfúze, že vykládat a opravovat *endoxa* není zdaleka totéž jako provádět analýzu vypovídání – pouze v tomto druhém případě jde o analýzu kategoriální a predikační; předložená práce je v tomto bodě bezchybná a zasluhuje pochvalu).

Jsem si vědom velmi tradiční povahy této poznámky a současné interpretační legitimacy jiného postoje, který hájí autor práce. Přesto jde o poznámku nutnou, a to ze dvojího důvodu. Za prvé ujasňuje mé vlastní stanovisko, podle něhož je právě definice místa, přes své východisko ve faktu *antimetastasis*, zásadně proti-intuitivní a nezávislá na starší tradici i způsobu vypovídání „býti v“; je tomu tak do značné míry proto, že je silně spoluurčena základní kosmologickou pozicí a vyloučením prázdna ze struktury kosmu. Což – a to je mé „za druhé“ – však nakonec ví a přiznává i autor předložené práce. Tímto směrem se mi zdá poukazovat str. 10, kde je zdůrazněn kruhový pohyb celku světa jako pohyb nejvíce společný, a tím související s výměrem kosmu jako (nejvíce společného) místa všech ostatních míst. Stejně jako Rémi Brague zde autor odkazuje na *Meteorologiky* I 9, 346b20 a II 4, 361a34, tedy na text (a obor), který sám Owen pokládá za zkoumání jevů jako faktů nepřevoditelných na analýzu názorů (*endoxa*). – Tento odkaz přitom obohacuje předloženou práci o rozměr, který z ní nemizí a spolu s dalšími poukazy k aristotelské kosmologii patří k jejím nejsilnějším stránkám. Pojednání *O nebi* má pro celou práci jasně větší význam než *Kategorie*, což pokládám za logické a velmi správné. Přes východisko v Owenově článku, z něhož autor přebírá svůj „program,“ poukazuje výsledný text k možná hlavnímu napětí *Phys.* IV 1-5, které spočívá ve snaze začlenit přímou, smyslovou evidenci *antimetastasis* do kosmologického rámce, který velmi silným postulátem, resp. autoritativní pozicí nadřazenou

starším názorům (alespoň tak mi vyznívá perspektiva, z níž jsou *endoxa* zkoumána v pojednání *O nebi* I 10, 279b4-15).⁴

Silný vztah ke kosmologickému rámci přitom neznamená – a v tomto klíčovém bodě má autor dle mého názoru pravdu –, že by *Phys.* IV 1-5 nebyla zkoumáním *dialektickým*, a to konec konců i proto, že jiná cesta k zásadně novému, ve výsledku proti-intuitivnímu a skutečně (nikoli jen přibližně) pravdivému výměru místa prostě nevede. V této souvislosti by bylo bezpochyby zajímavé podívat se podrobněji na ryze dialektické zkoumání místa u Owenova dávného předchůdce, jímž byl Sextus Empiricus. *PH* III 119-135 (v návaznosti na III 71-75) jsou v tomto ohledu fascinujícím materiálem, což však autor dobře ví (sám probírá pro tento kontext důležitý Burnyeatův článek ‘The Skeptic in his time and place’).

Velkou *obecnou* otázkou na horizontu předložené práce tedy zůstávají významy adjektiv „dialektický“ a „fyzikální.“ Posudek disertační práce jistě nemá být výkladem na obecné téma, na rozloučenou s ním se však sluší upozornit na to, že skrze Owena vystupuje do popředí dialektika jako metoda formulovaná hned v první větě *Topik* (I 1, 100a18) a řada dalších pasáží z tohoto pojednání by mohla být přirozeným doplňkem úvodní části disertace. Zejména *Topiky* I 14 však opět nabízejí další nuance, a to včetně možnosti chápat zkoumání místa z *Phys.* IV 1-5 jako příklad problému formulovaného na základě fyzikálních premis a traktovaného se silným filosofickým, nikoli (jen) dialektickým ohledem (pojednávat „vzhledem k filosofii“ = „podle pravdy“; pojednávat „dialekticky“ = „podle mínění“). Autor věnuje dialektické metodě samostatnou podkapitulu (str. 66-71), která se opírá o skutečně ojedinělou pasáž *Phys.* IV 4, 211a7-11. K její citaci je jako jediná paralela uvedena *Etika Nikomachova* 1145b6-7. To je bezpochyby správné. Zároveň je ale možno dodat, že uvedený text *EN* nabízí postup k tomu, co je prokázáno pouze dostatečně (*dedeigmenon hikanôs*), tedy nikoli nejlépe (*an kallista*), a tím nejpřesněji, jako je tomu v citovaném textu *Fyzik*. Ale tím jsme zpět u velmi obecného problému oborů filosofie.

Na závěr tedy několik poznámek zcela konkrétního rázu a s výhledem k ústní obhajobě.

Str. 21: ztotožnění pojmů *en autôî tôi holôi* (III 5, 205b34) a *en têi fysei* (IV 1, 208b18) by jistě sneslo podrobnější zdůvodnění; rovněž výraz „části a rozdíly místa“ by zasluhoval bližší analýzu, přesněji řečeno širší analýzu výrazu *merê kai eidê*; také odkaz na pasáž s rozlišením „nahore“ a „dole“ na samém místě (IV 2, 210a3-4) není naprosto jasný,

⁴ Ponechávám stranou pro přítomný kontext irelevantní podezření, že *endoxa* jsou pro Aristotela zajímavá jako doklady opakovaného a *schematicky* obdobného vývoje lidského vědění mezi dvěma kataklysmaty. Srov. například (sporný) výraz *en tois enukliois philosophêmasi peri ta theia*, 279a30-33.

protože tato určení *nutně* (a zároveň paradoxně) poukazují k přirozeným místům v celku světa (proč paradoxně: protože tato určení fyzikálně souvisejí s místy neživých živlů, avšak pravého smyslu nabývají vzhledem k umístění živých bytostí).

Str. 22/23: opět by bylo dobré upřesnit dialektičnost, zde v případě zkoumání lokace matematických předmětů, které jsou zároveň oborem přesné pravdy, nikoli nejlepšího mínění.

Str. 33-36 (a na řadě dalších míst): dichotomie vlastního a společného místa; podle (nejen) mého názoru se jedná o zcela klíčovou otázku a řekl bych, že návraty této problematiky jsou vrcholem předložené práce, která neuhýbá před obtížemi Aristotelova postupu; autor diskutuje starší interpretace, včetně nedávné Morisonovy (do světa se řadím skrze sled stále širších *vlastních* míst); přesto zde zůstávají určité nejasnosti, jimž se autor poukazem k dialektickému postupu spíše vyhýbá (čímž rozhodně nesnižují hodnotu pozorné analýzy na str. 36 ff).

Str. 82 ff: diskuse „rozlohy“ čili *diastêma* představuje jeden z klíčových momentů práce; návrh na nové členění argumentu, resp. odsazení vlastní argumentace 211b19-29, je pozoruhodný a přesvědčivý; jedná se konec konců o zásadní problém přechodu k historicky tak silně zpochybňované tezi o nehybnosti místa. Čímž se vlastně dostávám k závěru těchto příliš dlouhých poznámek. Vzhledem k tomu, že autor velmi správně nevyhýbá výkladu Aristotelových příkladů, domnívám se, by se k nim měla vrátit též diskuse během ústní obhajoby. Mám na mysli především situaci pohybující se nádoby, v níž se přemísťují voda a vzduch (str. 86-87), a poté, nevyhnutelně, situaci lodi v plynoucí řece v pevných březích. Diskusi na toto slavné téma reprodukuje autor věrně (až do textů Sorabjiho, Burnyeata, Langové atd.) a jeho vlastní poznámky ji dále obohatí (str. 94 ff). Problém „první nepohyblivé hranice“ v tomto případě i Aristotelovo užití nádoby jako *modelu* místa (srov. str. 100) budou vhodnou příležitostí ke shrnutí autorova dialektického chápání textu *Fyzik*.

Z čehož je rovněž jasné, že předloženou práci **doporučuji k ústní obhajobě**.

V Praze, 9. 4. 2006

Karel Thein, ÚFaR